

Лариса Лук'янова, Любов Ващенко

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ, МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. Проаналізовано характерні ознаки сучасного суспільства, провідними з яких є поглиблення взаємозалежності та взаємодії усіх його суб'єктів, що вимагає оновлення цілей освіти й виховання. Висвітлено роль сучасної освіти у забезпеченні миру, свободи, суспільної справедливості і порядку неформальної освіти як вагомої складової системи безперервної освіти. На основі теоретичного аналізу проблем неформальної освіти різних категорій дорослого населення схарактеризовано класифікацію суб'єктів (інституцій) та організаційних форм і методів неформального навчання. Виявлено, що найбільш ефективними й часто використовуваними нині є такі форми неформального навчання, як форуми, структуроване онлайн-навчання), курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом. Виявлено особливості організації і проведення форумів, зокрема їх роль у візуалізації потенціалу освіти різних категорій дорослих, сприянні розвитку культури навчання впродовж життя, формуванні єдиної стратегії розвитку освіти впродовж життя на загальнодержавному, обласному, міському й районному рівнях. Розкрито значення відкритих освітніх ресурсів, онлайн-платформ. З'ясовано функції громадських об'єднань у наданні освітніх послуг у неформальному секторі, спрямованих на формування і розвиток громад, здатних брати активну участь у демократичних суспільних перетвореннях в Україні, що сприяє розвитку потенціалу інститутів громадянського суспільства. Обґрунтовано, що саме неформальна освіта сприяє інтеграції особистісного та професійного розвитку дорослих. Підвищення ефективності різних видів, форм і методів організації неформальної освіти уможливорює врахування внутрішніх потреб особистості у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації

Ключові слова: неформальна освіта, дорослі, форми і методи, форум, онлайн-навчання, курси, програми, громадські об'єднання.

Вступ. Однією із найбільш характерних рис сучасного суспільства є поглиблення взаємозалежності та взаємодії усіх суб'єктів з одночасною зміною парадигм, притаманних попереднім етапам його розвитку. Передусім це стосується суттєвого розширення змісту поняття «забезпечення безпеки існування людства», що вимагає оновлення цілей освіти й виховання. Сучасна освіта перетворюється на важливу складову соціально-економічного розвитку, засіб для вирішення сукупності глобальних проблем, провідною з яких є забезпечення подальшого існування людства. У цьому контексті варто зазначити, що в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світових систем саме на освіту покладається виконання однієї з головних функцій – забезпечення миру, свободи, суспільної справедливості і порядку.

Нові орієнтири соціально-економічного та культурного розвитку кардинально змінюють вимоги до освіти, суттєво підвищують її роль у житті

кожної людини. Освіта набуває якісних змін, суттєво збільшується кількість суб'єктів освітнього процесу, урізноманітнюються ціннісні установки й вікові особливості дорослих учнів, посилюються вимоги до організаційних та методичних складових системи. Водночас загострюється проблема невідповідності чинної системи освіти новим потребам суспільства й людини. Зрослі пізнавально-інформаційні запити різних верств населення неможливо задовольнити в межах традиційної освіти.

Ці перетворення зумовили необхідність реалізації освітньої політики в контексті неперервності. Монополія формальних навчальних структур вже не має такої сили й без неформальної освіти вона буде неповною, не зможе забезпечити гарантовану якість освітніх ресурсів. Відтак саме неформальне навчання повинне відповідати різнорівневим інтересам і можливостям людини, органічно вписуватися в її спосіб життя, враховувати специфіку запитів.

Одним із ключових стратегічних завдань освітньої політики нашої держави є забезпечення конкурентоспроможності української освіти на ринку світових освітніх послуг, розширення діяльності закладів освіти, охоплення не лише учнів і студентів, але й різних категорій дорослого населення неформальним та інформальним навчанням. Особливої актуальності набуває це завдання у зв'язку із загальносвітовими тенденціями: прискоренням науково-технічного прогресу, стрімким поширенням інформаційних технологій у всіх сферах людської життєдіяльності, глобалізацією освітніх процесів, посиленням суб'єктної ролі особистості, підвищенням вимог до її інтелекту, упровадженням кваліфікаційних рівнів, що зумовлює стандартизацію освітніх понять.

Актуальність проблеми неформальної освіти підтверджують, передусім, документи міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці, Ради Європи. Меморандумом неперервної освіти Європейської Комісії (A Memorandum on Lifelong Learning, 2000) визначено рівноправність формальної і неформальної освіти у реалізації концепції освіти впродовж життя. Європейські країни пропагують різні системно-комунікаційні моделі, що інтегрують структуру, функції та організацію неформального навчання дорослих з урахуванням місцевих умов, ментальності та тенденцій переходу до суспільства знань.

Неформальне навчання як всесвітньо визнаний компонент неперервної освіти є новим для української педагогічної науки з позиції змісту поняттям, як методології, так практики її організації. Як слушно зауважують В. Бахрушин, Н. Павлик та ін., це детерміновано низкою чинників, що утруднюють уживання поняття «неформальна освіта» у вітчизняних дослідженнях. Оскільки термін має англійське походження, існують розбіжності у визначенні, перекладі, співвіднесенні з іншими, більш

усталеними поняттями. Крім того, в українській нормативно-правовій базі сфери освіти це поняття не є регламентованим. Розрізнений досвід організації неформальної освіти не є системним, що не дозволяє формулювати його закономірності й тенденції¹. Це визначає актуальність наукових досліджень щодо сутності, змісту та організаційно-педагогічних засад неформальної освіти розвинених країн.

Поняття «неформальна освіта» увійшло в науковий обіг наприкінці 1960-х рр. У 1967 р. під час Міжнародної конференції у Вільямсбурзі (США) було порушено питання щодо світової освітньої кризи через проблеми із швидким застаріванням навчальних програм та низьку здатність формальної освіти адаптуватися до глобальних змін. Стало очевидно, що здобути необхідні знання лише в системі офіційної освіти неможливо. Отже, на зміну застарілій концепції «освіта на все життя» прийшла інша – «навчання впродовж життя» (lifelong education). Водночас шведський вчений Г. Блід стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна. Одним із перших документів щодо неформального навчання є Платонівські діалоги (близько 400 року до н.е.), коли стародавні греки збиралися у маленькі групи та обговорювали різні філософські теми².

Аналіз результатів досліджень свідчить про посилення уваги до порівняльно-педагогічних досліджень, спрямованих на порівняння освітніх форм і систем України з іншими країнами. Так, Н. Горук аналізує діяльність основних суб'єктів неформальної освіти у США. О. Барабаш представляє класифікацію інституцій неперервної освіти в Канаді, основною формою якої виступає неформальна освіта, залежно від сфери діяльності її учасників. О. Огієнко досліджувала досвід організації неформального навчання в скандинавських країнах, А. Гончарук – у країнах Європейського Союзу. Важливі результати аналізу стану неформальної освіти в Німеччині представлені у працях Н. Махині. Соціокультурний феномен неформальної освіти Швеції описано у дослідженні В. Давидової. Особливості організації неформальної освіти в країнах Східного партнерства висвітлено в колективній монографії за загальною редакцією Д. Карпієвича і Г. Усатенко.

Загалом неформальна освіта в зарубіжних країнах, зазначає Н. Павлик, характеризується широким політичним, державним та соціальним визнанням її значущості, відродженням традицій громадської

---

¹ Бахрушин, В. (2016). *Неформальна та інформальна освіта: навіщо вони нам потрібні?* URL: <http://education-ua.org/ua/articles/872-neformalna-ta-informalna-osvita-navishcho-voni-nam-potribni>; Павлик, Н.П. (2015). *Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід. Професійна освіта: методологія, теорія та технології*, 2, 160–170.

² Лук'янова, Л. (2012). *Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя.* URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF

освіти; перенесенням ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти, підтримкою навчальної діяльності людей третього віку та впровадженням форм і методів її організації залежно від потреб населення³.

Варто наголосити, що розвиток неформальної освіти за кордоном відбувалося від економічної, політичної, соціальної ситуації кожної окремої країни. Так, країнам з розвиненою системою неформальної освіти притаманна розроблена нормативно-правова база та державні механізми її забезпечення. Країни, у яких неформальна освіта перебуває на етапі становлення, характеризуються інтересом науковців щодо визначення сутності, змісту та потенціалу неформальної освіти, а також практиків щодо апробації досвіду неформального навчання як інноваційного. Неформальна освіта як особлива організаційна форма освіти дорослих є предметом дослідження вітчизняних науковців: О. Аніщенко, С. Бабушко, О. Баніт, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, Л. Тимчук та ін.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники по-різному визначають зміст і функції неформальної освіти залежно від дослідницьких інтересів та об'єктів дослідження. Натомість, вони одноставно стверджують, що в пострадянських країнах неформальна освіта розглядається переважно як додаткова, несертифікована, й, відповідно, така, що не має серйозної ваги. Не існує навіть єдиної категорійно-поняттєвої бази неформальної освіти: у Республіці Білорусь вона розглядається як додаткова освіта; в Азербайджані та Вірменії як компонент професійної освіти; у Молдові існує розроблена, але не затверджена Концепція неформальної освіти; в Україні декларується як складова освіти протягом життя, яка не має державного механізму реалізації. Дослідники пояснюють таку ситуацію відсутністю у пострадянських країнах культури довіри до діяльності громадських об'єднань, а також недостатністю досвіду делегування повноважень з боку влади⁴.

У цьому контексті погоджуємося з точкою зору сучасних вітчизняних дослідників, що неформальна освіта у пострадянських країнах виступає не стільки потребою ринку праці, скільки потребою трансформації свідомості у напрямку демократизації освіти. Праці науковців спрямовані на розкриття авторських дослідницьких завдань і не вичерпують усіх аспектів опису теорії та практики організації неформальної освіти в Україні та за кордоном. Відповідно, постає необхідність у систематизації й узагальненні досвіду неформальної освіти різних категорій дорослого населення, аналізу форм та методів неформального навчання.

---

³ Павлик, Н. П. (2016). *Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя, 1, с. 265.*

⁴ Павлик, Н. П. (2016). *Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя, 1, с. 269.*

Метою статті є аналіз і класифікація інституцій та організаційних форм неформальної освіти різних категорій дорослого населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливою ознакою розвитку сучасного громадянського суспільства стала освіта впродовж життя як ознака сталого розвитку суспільства. У Європі така освіта називає неформальною, яка активно розвивається упродовж кілька десятиліть. У розвинених країнах, де класична освіта функціонує стабільно та успішно, основний акцент з боку держави спрямовується на підтримку неформальної освіти (тренінги, семінари, практикуми, майстер-класи тощо). Така освіта допомагає сучасній людині швидко вдосконалювати необхідні професійні навички та отримувати нові знання.

Особливості розвитку неформальної освіти в Україні

Вітчизняні дослідники зауважують, що в Україні неформальна освіта здійснюється несистемно⁵. Вона не має відповідної нормативної бази, а також відсутнє розуміння її важливості на сучасному етапі освітніх перетворень. Це пояснюється тим, що в Україні у процесі формування політики в галузі освіти тривалий період приділялась увага лише формальній освіті, а неформальній та інформальній практично не надавалося жодного значення. Згідно з дослідженням Л. Ніколенко неформальна освіта існувала – як додаток до формальної – і охоплювала такі напрями, як позашкільна, післядипломна, громадянська освіта (діяльність громадських організацій), шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та інших умінь), освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь і навичок (комп'ютерні та мовні курси, гуртки за інтересами) тощо⁶.

Найбільшого поширення вона набула у педагогічному середовищі. Серед найбільш популярних можна навести такі її форми, як конкурси «Учитель року», «Краща школа», творчі звіти, педагогічні читання, педагогічні фестивалі, панорами педагогічних ідей, інноваційні педагогічні

---

⁵ Лук'янова, Л. (2012). Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. URL:

http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF; Ніколенко, Л.Т. (2016). Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. URL:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2_016/НИКОЛЕНКО.pdf; Павлик, Н.П. (2015). Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід. Професійна освіта: методологія, теорія та технології, 2, 160–170.

⁶ Ніколенко Л.Т. (2016). Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. URL:http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/НИКОЛЕНКО.pdf

марафони, майстер-класи, освітні тренінги, відеоуроки, медіаконсультації, школи сучасного керівника, тощо.

Такі заходи дослідники відносять до неформальної освіти, виходячи з позиції, що будь-яка неформальна взаємодія працівників, у результаті якої відбувається вдосконалення фахової майстерності, може розглядатися як неформальне навчання. Натомість, як засвідчують практика, участь у зазначених заходах часто відбувається примусово, у межах формального управління освітнім закладом, що ставить під сумнів віднесення їх до неформальної форми освіти. Відповідно, для України характерні тенденції становлення неформальної освіти усіх пострадянських країн, де системи освіти інертні щодо перебудови педагогічного спілкування з авторитарного на демократичне, покладено в основу неформального навчання.

У Законі України «Про професійний розвиток працівників» (набув чинності з січня 2012 року) під неформальним професійним навчанням працівників розглядається процес набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентований місцем набуття, строком та формою навчання, що здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності. Дослідники неформальної освіти в Україні вважають, що таке визначення не є коректним, оскільки воно суперечить базовим принципам і характерологічним ознакам неформальної освіти. Вітчизняні науковці притримуються думки таких зарубіжних дослідників, як Х. Колей (H. Colley), Дж. Мелком (J. Malcom), П. Ходкінс (P. Hodkins) та ін., і вважають, що неформальну освіту необхідно розуміти, по-перше, як будь-яку навчальну діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою; по-друге, як навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності й набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю⁷.

На нашу думку неформальна й інформальна освіта дорослих є, з одного боку, вимогою науково-технічного прогресу, що потребує постійного опанування новими технологіями, заснованими на інноваційних знаннях, з іншого – вимогою інформаційного суспільства, головною ознакою якого є непевний процес оновлення знань.

---

⁷ Colley, H., Hodkins, P., Malcom, J. (2003). *Informality and formality in learning. A report for the Learning and Skills Research Centre. Leeds, UK: University of Leeds, 93 p.*

Класифікація суб'єктів (інституцій) та організаційних форм і методів неформальної освіти

Актуальними й визнаними в сучасних умовах стають знання, уміння й навички, здобуті у системі неформальної освіти, що виводить навчання за чіткі межі інституційного простору, розширює можливості здобуття освіти незалежно від віку, місця, часу. Відтак до основних суб'єктів неформальної освіти можна віднести не лише заклади освіти (школи, коледжі, університети), але й громадські організації та об'єднання, релігійні організації, народні школи, жіночі організації, клуби за інтересами, місця професійної діяльності, кооперативні об'єднання, бібліотеки, музеї та інше⁸. Нами з'ясовано, що класифікувати інституції неперервної освіти, де вагомою складовою є неформальна освіта, можна за різними критеріями. Найбільш універсальним серед них вважаємо сферу діяльності її учасників, на основі чого можна виокремити такі напрями:

- забезпечення базової освіти (освітні організації, що сприяють формуванню загальної грамотності);
- соціально-педагогічний напрям (спеціалізовані агенції зі сприяння адаптації різних категорій населення);
- професійно-орієнтований напрям (фахові об'єднання професійного розвитку працівників певної галузі);
- лінгвістичний напрям (школи іноземних мов);
- мистецький напрям (живопис, акторська справа, кіномистецтво, тощо);
- андрагогічний напрям (державні та приватні заклади, установи, центри, що пропонують програми освіти дорослих);
- дистанційний напрям (державні та приватні заклади, що забезпечують дистанційні освітні програми).

Навчальна діяльність у системі неформальної освіти характеризується високим рівнем мотивації слухачів, усвідомленою потребою в засвоєнні знань та вмінь, тобто можливістю отримання «самоспрямованих знань та вмінь». Відповідно до поставлених завдань, неформальна освіта реалізується через заплановані з точки зору цілей і часу навчання заходи та програми, спрямовані на професійну підготовку, підвищення рівня грамотності, розвиток різного виду компетентностей, професійної майстерності, м'яких навичок, створення демократичного суспільства,

---

⁸ Ніколенко Л.Т. (2016). Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/НИКОЛЕНКО.pdf; Павлик, Н. П. (2016). Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя, 1. 264–273.; Павлик, Н.П. (2015). Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід. Професійна освіта: методологія, теорія та технології, 2, 160–170.

виховання громадянина тощо. Така освіта передбачає як нефіксовані межі її здобуття, так і різноманітні форми.

Згідно з критерієм сфери діяльності її учасників можемо запропонувати таку класифікацію форм організації неформального навчання:

– дидактичні: загальнодидактичні навчальні програми і курси, лекції, освітні семінари, освітні конференції, дидактичні майстерні, стажування та ін.;

– соціально-педагогічні: компенсаційні програми, спрямовані на соціально-особистісний розвиток людини; тренінги особистісного розвитку, ораторської майстерності, ефективного спілкування, взаємостосунків та ін.;

– професійно-орієнтовані: курси для отримання нової професії, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, тренінги, студії, майстер-класи, об'єднання у фахові мережі / професійні асоціації, рольові ігри, симуляції, кейс-методи, фото презентації та ін.;

– мовно-лінгвістичні: мовні курси, літні мовні школи, недільні школи, засідання клубів та ін.;

– культурно-мистецькі: музейні експозиції, читацькі гуртки, творчі майстерні, презентації; театри, колективи художньої самодіяльності, вуличні університети, екскурсійні тури, освітній туризм та інші культурно-масові заходи;

– андрагогічні: форуми, круглі столи, публічні дискурси, панельні обговорення, тренінги, майстер-класи, проектна діяльність, діалогові групи, творчі майстерні, секції, гуртки, клуби, волонтерська діяльність, культурні ініціативи, участь у громадських рухах та організаціях та ін.;

– дистанційні: онлайн-навчання, створення та послуговування мережевими бібліотеками, Інтернет-сервісами, цифровими ресурсами загальнокультурного характеру, відеолекторії, вебінари, соціальні мережі, форуми та ін.

Дослідники неформальної освіти наголошують на провідній ролі діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Тому визначені форми неформальної освіти можна проводити шляхом використання діалогічних методів: дискусій (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебатів, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, ігор (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультацій, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційних освітніх технологій (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/світове кафе, peer-education/рівний навчає рівного тощо).

Форми й методи неформального навчання базуються на спільній діяльності учасників – взаємодії, обміні інформацією, спільному вирішенні

проблем, моделюванні ситуацій, оцінці дій співучасників та власній рефлексії, зануренні в реальну атмосферу ділового співробітництва. Окрім того, варто відзначити відкритість простору неформальної освіти до оточення та середовища, що виступають як реальність для засвоєння нового досвіду.

Форм та методів неформальної освіти дорослих існує чимало, її процес є динамічним, він потребує їх постійного оновлення й удосконалення. Схарактеризуємо форми і методи неформального навчання активно використовуються в Україні й будуть найбільш актуальними у найближчий час.

Здійснений нами аналіз наукових і методичних джерел свідчить, що у процесі неформальної освіти, організатори надають перевагу активним та інтерактивним формам і методам навчання. Особливу роль у неформальній освіті відіграють практико орієнтовні активні форми й методи навчання. Зокрема, найбільш ефективними й часто використовуваними нині є такі форми неформального навчання як форуми, структуроване онлайн-навчання (у т.ч. відкриті освітні ресурси), курси й програми громадських об'єднань, організовані для їх членів, цільових груп або суспільства загалом. Розглянемо їх детальніше.

Форум як захід для обговорення глобальних проблем з освіти дорослих

Поняття «форум» походить із Древнього Риму, де форумом (Forum Romanum) називалася міська ринкова площа, що слугувала центром суспільного життя та повсякденного спілкування людей. Не втрачаючи основної суті (захід для обговорення глобальних проблем), цей термін набув нині кілька значень – від міжнародних конгресів і фестивалів до інтернет-форумів (спілкування на сайті). Форуми організують як державні й приватні заклади та установи, так і громадські організації. Часто вони об'єднують зусилля задля розширення цільової аудиторії та вирішення спільних питань. Так, наприклад, було організовано Міжнародні дні освіти дорослих у Львівській області (2015), у Запорізькій області (2016), Міжнародний форум з неформальної освіти в Києві (2017).

Міжнародні дні освіти дорослих на Львівщині проводилися під патронатом Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, МОН України, НАПН України, Представництва DVV International в Україні та інших організацій і установ. Головною метою заходу було сприяння формуванню в українському суспільстві розуміння цінності освіти дорослих і освіти протягом всього життя, та підвищенню спроможності організацій, що надають послуги в цій сфері. У межах заходу можна було довідатися про діючі організації та програми з освіти дорослих, відвідати круглі столи та

відкриті конференції. Завершальним заходом дійства став Фестиваль освітніх послуг для дорослих і ярмарок вакансій. Провайдери освітніх послуг представили широкий спектр можливостей для населення Львівської області, а відвідувачі мали можливість знайти роботодавця або проектну мрію, ознайомитись з технологіями та можливостями освіти дорослих і освіти впродовж життя, взяти участь у майстер-класах з народної та професійної творчості, зустріти цікавих людей.

Через рік цю естафету прийняла Запорізька область. Програмою Міжнародних днів освіти дорослих було передбачено проведення заходів у Запоріжжі та Мелітополі, учасниками яких стали понад 500 осіб з різних регіонів України та з-за кордону. У рамках Міжнародних днів освіти дорослих було проведено Форум «Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії», Міжнародну науково-практичну конференцію «Освіта дорослих у контексті цивілізаційних змін: досвід, проблеми, перспективи», круглі столи з представниками органів місцевого самоврядування, роботодавцями регіону та ін.⁹

Проведення форуму, конференцій, семінарів уможливили візуалізацію потенціалу освіти різних категорій дорослих як цінності громадянського суспільства, правових, методологічних засад взаємодії інституцій громадянського суспільства та освіти дорослих у формуванні громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, сприяли розвитку культури навчання впродовж життя, сприяли популяризації неформальної освіти як складника освіти впродовж життя із використанням потенціалу освіти різних категорій дорослих як цінності громадянського суспільства, формуванню єдиної стратегії розвитку освіти впродовж життя на загальнодержавному, обласному, міському й районному рівнях із використанням потенціалу освіти різних категорій дорослих як цінності громадянського суспільства, формуванню громадянського суспільства в Україні через створення громад, міст і регіонів, які навчаються. Під час Міжнародних Днів освіти дорослих відбулася презентація видання «Каталог провайдерів освітніх послуг в сфері формальної та неформальної освіти дорослих Запорізького регіону»¹⁰.

У 2017 р. в Українському домі відбувався Форум неформальної освіти дорослих «Освіта дорослих і розвиток громадянського суспільства». Форум мав на меті зробити крок у розвитку громадської інтелектуальної спільноти, здатної до генерування нових ідей, корисних громадянських ініціатив, громадянського суспільства, а також зміцнення та збагачення демократії. Міністерство освіти і науки України зацікавлене стимулювати створення і розвиток подібних курсів по всій території України. Виступаючи на форумі,

⁹ Міжнародні дні освіти дорослих у Запорізькій області (2016). URL: <http://ipood.com.ua/novini/mijnarodni-dni-osviti-doroslih---2016-u-zaporizkiy-oblasti/>

¹⁰ Там само.

міністр освіти і науки України Л. Гриневич зазначила: «В XXI ст. дуже важливо постійно підвищувати рівень власних знань та мати можливість перепрофілювання. Тому основну увагу в розвитку освіти для дорослих слід приділяти створенню спеціальних курсів». Загалом, форум сприяв зміцненню мережі контактів учасників, підвищенню обізнаності про цінність навчання впродовж життя та розумінню освіти громадянського суспільства та її ролі у сучасному розвитку відкритого демократичного суспільства¹¹.

Громадськими організаціями запропонованою проведених форумів. Прикладом тому можуть слугувати форуми «NewEdu: TechinFocus» і «EdCamp – (Не)конференція», що проводяться в Харкові.

Так, у 2019 р. відбувся Міжнародний освітній форум NewEdu:TechinFocus. Цього року форум дістав технологічний фокус, а організаторами виступили Харківський ІТ Кластер (організація, що об'єднує понад 50 ІТ компаній в регіоні), а також засновники заходу та експерти з питань освіти – Ю. Павіченко та С. Фельдман. Форум зібрав спікерів з Фінляндії, Естонії, Литви, Бельгії, Білорусі. Понад 400 освітян зі всіх куточків України були присутні на заході, понад 500 долучилися дистанційно. Вони представляли 10 університетів, понад 200 шкіл, 15 закладів професійної та передвищої освіти¹².

NewEdu за 4 роки став найбільшим в Україні комунікативним майданчиком для педагогів з різних країн, викладачів закладів вищої освіти, представників бізнесу та приватних курсів, а також державних органів. Програмою форуму було передбачено теми інклюзивної освіти, професійної освіти, питання інформаційної безпеки, вивчення англійської мови. Учасники дізналися про різні прийоми й методики, про те, як зробити навчання цікавим, одночасно ефективним і орієнтованим на практику.

Одним із різновидів форуму можна вважати EdCamp – (Не)конференція, що проводиться у всьому світі в новому дискусійному форматі. У Харкові впродовж останніх років також організовується такий захід: у 2019 р. це вже п'ята національна (Не)конференція для шкільних педагогів. Його ініціатором є проведення некомерційна ініціатива громадської організації «ЕдКемп Україна». EdCamp передбачає відкритий обмін педагогічним досвідом і співпрацю за принципом «Give – Get» («Дай, якщо можеш – візьми, якщо хочеш»). Учителство, яке збирається на EdCamp'ах, стає провідником Нової української школи. EdCamp'и не мають «кураторів» з державного чи бізнес-секторів. Усі вільно висловлюють свої думки, вступають в дискусію і відстоюють свої погляди. Кожний може стати

¹¹ Форум неформальної освіти дорослих «Освіта дорослих і розвиток громадянського суспільства». (2017). URL: <http://www.icc-kiiev.gov.ua/agenda/forum-neformalnoji-osviti-doroslikh-osvita-doroslikh-i-rozvitok-gromadyanskogo-suspilstva>

¹² У Харкові відбувся Міжнародний освітній форум NewEdu: TechinFocus. (2019). URL: <https://pedpresa.ua/198412-u-harkovi-vidbuvsya-mizhnarodnyj-osvitnij-forum-newedu-techinfocus.html>

спікером. Програма визначається у перший день проведення. На початку EdCamp'ів графік і теми спілкування плануються спільно з усіма. Учасники самі визначають, які з сесій відвідають і на який час там затримаються. Це «відсіює» неактуальні або презентовані в непривабливій формі виступи. За рахунок цієї спонтанності план подій відповідає потребам учасників (EdCamp, 2019).

Онлайн-навчання

Аналіз освітніх інтернет-ресурсів свідчить, що на вітчизняному ринку не так багато провайдерів, що пропонують масові відкриті онлайн-курси. Серед них нашу увагу привернули онлайн-платформи Prometheus і ВУМ (Відкритий університет Майдан).

Prometheus запровадив перший та найбільший проект безкоштовної освіти для всіх бажаючих в Україні незалежно від місця проживання, віку, статків та стану здоров'я (<https://prometheus.org.ua>). Заснований у 2014 р. проект невпинно розвивається та зростає, збільшує кількість доступних курсів та впроваджує новітні форми й методи навчання. Курси на цій платформі об'єднані а цикли: аналіз даних, громадянська освіта, підвищення кваліфікації вчителів, підприємництво.

Тематика безкоштовних онлайн-курсів професійного розвитку освітян від викладачів найкращих університетів світу та досвідчених українських педагогів, є різноманітною:

- онлайн-курс Педагогічного інституту (Teachers College) Колумбійського університету «Наука про навчання: Що має знати кожен вчитель?»;

- практичний курс Массачусетського технологічного інституту «Дизайн-мислення в школі»;

- курс «Глибинне навчання через трансформаційну педагогіку», розроблений для освітян та освітніх лідерів викладачами Університету Квінсленда (про глибинне навчання поєднуючи новітні дослідження з когнітивної психології, сучасні освітні теорії та різноманітні підходи нейронауки);

- курс «Наука повсякденного мислення» Університету Квінсленда в надзвичайно захоплюючому та наочному форматі розповідає про те, як формуються і змінюються наші погляди, чому очікування викривляють судження і як приймати зважені рішення;

- курс «Медіаграмотність для освітян», мета якого – мотивувати вчителів, керівників шкіл, шкільних управлінців до розвитку нових медіа-освітніх компетентностей.

- курс «Освітні інструменти критичного мислення» дозволяє опанувати мистецтвом критичного розмірковування для рефлексії своєї освітньої

діяльності, відтак і фахового зростання;

– курс «Критичне мислення для освітян» спрямований на самовдосконалення й особистісне зростання¹³.

Цикл курсів з громадянської освіти, об'єднаних під гаслом «Освічені громадяни – успішна країна!», призначений для всіх категорій дорослого населення, хто хоче дізнатися як побудувати процвітаючу, справедливу і успішну Україну. Він охоплює низку курсів:

– «Економіка для всіх» – формування економічного способу мислення, сприяння економічній грамотності;

– «Урбаністика: сучасне місто» – ознайомлення з тим, як функціонують міста і як сприяти перетворенню власного міста на комфортне місце для життя;

– «Боротьба з корупцією» – інформація про те, як проводити антикорупційні розслідування, викривати та попереджати корупцію під час державних закупівель та організовувати антикорупційні кампанії;

– «Жінки та чоловіки: гендер для всіх» – фаховий аналіз подій та суспільних явищ з гендерної точки зору, розуміння своїх прав і шляхи їх захисту;

– «Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо?» – базове розуміння основ прикладного соціального дослідження;

– «Основи державної політики» – вивчення процесів вироблення, ухвалення і впровадження державної політики в реальному політичному середовищі з метою підвищення здатності ефективно впливати на ці процеси;

– «Основи лобіювання» ознайомлення з сучасними інструментами впливу та стратегії взаємодії з органами влади для досягнення цілей¹⁴.

Важливою перевагою цієї платформи є не лише можливість зареєструватися, пройти навчання, отримати сертифікат, але й запропонувати свої курси.

Ще однією дистанційною платформою неформальної освіти є Відкритий Університет Майдану (ВУМ). Місія ВУМу, як зазначено на офіційному сайті, полягає у формуванні усвідомлення важливості самоосвіти та пошуку відповіді на ключові питання для кожної самодостатньої людини: «Яке моє місце у цьому світі?» та «Яка діяльність чи справа приносить мені справжнє захоплення та задоволення?». Тут зібрані навчальні курси, сформовані з відео-лекцій, практичних завдань та контрольних запитань (для перевірки набутих знань). Це курси від провідних викладачів бізнес-шкіл, громадського сектору, практиків з

---

¹³ Prometheus. Громадянська освіта. (2019). URL: <https://prometheus.org.ua/civileducation/>

¹⁴ Prometheus. Громадянська освіта. (2019). URL: <https://prometheus.org.ua/civileducation/>

бізнесу та соціальної сфери. ВУМ пропонує більш ніж 30 сучасних напрямів навчання. Теми навчальних курсів пов'язані з:

– особистісним розвитком, реалізацією свого потенціалу (взаємодія з власними цілями): «Критичне мислення», «Креативне мислення», «Самонавчання/Навчання протягом життя», «Стратегічне мислення»;

– розумінням світового контексту (взаємодія зі світом): «Культурна освіченість», «Правова грамотність», «Розуміння принципів сталого розвитку», «Побудова інформаційного суспільства»;

– усвідомлення побудови та діяльності відкритого суспільства і його формування в Україні, навичками інституційного підходу, розумінням структур та механізмів суспільного устрою та співпраці (взаємодія з владою): «Взаємодія з органами влади», «Побудова прозорої взаємодії», «Адвокація / лобювання», «Ненасильницький спротив», «Управління змінами»;

– формуванням і розвитком громад (взаємодія з громадою): «Лідерство», «Командна робота», «Самоврядування та управління спільними ресурсами», «Економічний розвиток громад», «Відповідальне батьківство», «Соціальні інновації» тощо¹⁵.

ВУМ – це освітня ініціатива, яка поширює ідеї і сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні. Проект створений передусім для тих, хто хоче реальних змін у персональному житті, у житті своєї громади, у житті держави Україна. Однак навчатися на платформі ВУМ on-line може кожен бажаючий, незалежно від його статусу чи соціального становища.

Програми громадських об'єднань

Упродовж останніх п'яти років відбувається помітне посилення ролі громадських об'єднань, як генератора нових смислових наративів та соціальних практик, через сприяння громадянській активності й упровадження якісної комунікації між владою та громадянами. Показовою є динаміка зростання кількості громадських організацій в Україні з 74 500 (у 2013 р.) до 77 252 (у 2017 р.)¹⁶. Значна кількість цих організації проводить просвітницьку роботу як локального, так і всеукраїнського масштабу. Як приклад, можемо представити один із найдавніших і широко відомий нині Ресурсний центр розвитку громадських організацій (РЦРГО) ГУРТ.

На українських теренах ГУРТ з 1995 р. є провідним національним центром суспільної інформації та експертизи. ГУРТ бере активну участь у демократичних суспільних перетвореннях в Україні, використовуючи та

¹⁵ Відкритий Університет Майдану (2019). URL: <https://vumonline.ua/about-project/>

¹⁶ Яблонський, В.М., Балакірева, О.М., Бондар, Т.В. та ін. (Ред.) О. А. Корнієвський. (2017). Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 56 с.

розвиваючи потенціал інститутів громадянського суспільства. Він пропонує широкий спектр різноманітних форм і видів неформального навчання. Так, наприклад, анонс на 2019 р. демонструє низку тренінгів, воркшопів, семінарів. Серед них:

- тренінг для тренерів за програмами «Генеруй бізнес-ідею» та «Розпочни свій бізнес» в рамках проекту «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні», який здійснюється Міжнародною організацією праці і фінансується у рамках Данської програми підтримки для України. Представники неурядових організацій та бізнес-структур можуть безоплатно здобути унікальні знання й навички бізнес-тренера за програмами Міжнародної організації праці.

- тренінг «Залучення громадян до змін» за підтримки міжнародної гуманітарної організації Arche NoVa, яка продовжує проект з навчання місцевих неурядових та громадських організацій, волонтерів, активістів, представників місцевої влади та інших учасників відновлення та розвитку Донбасу (Донецька область);

- освітній модуль для команд з малих міст «Розвиток міських просторів» та ін.¹⁷.

Відповідно до цього модуля здійснюється набір на програму «Управління громадськими проектами «Давай Зміни!» для малих міст. Активних громадян, які готові інвестувати свій час у створення комфортного простору для життя в своєму місті чи селищі, запрошують взяти участь у програмі з підготовки менеджерів громадських ініціатив. Варто зазначити, що на офіційному сайті РЦРГО ГУРТ можна ознайомитися з можливостями участі в освітніх проектах, що фінансуються вітчизняними й міжнародними програмами.

Висновки. Метою неперервної освіти дорослих у системі формальної, неформальної та інформальної освіти є цілісний розвиток особистості протягом життя, підвищення її професійної і соціальної адаптації в суспільстві; розвиток її здібностей і можливостей. Зміст неперервної освіти дорослих орієнтовано на випереджувальний розвиток, професійне самовдосконалення і розвиток особистісних якостей дорослих. Результатом має стати підготовлена до професійної діяльності особистість, яка розвивається, має сформовані пізнавальні запити, здатна самостійно планувати і реалізовувати поставлені цілі.

Результати здійсненого аналізу підтверджують, що саме неформальна освіта є потенціалом інтеграції особистісного та професійного розвитку дорослих. Ефективність впливу зазначених видів, форм і методів організації неформальної освіти визначається їх опорою на внутрішні потреби особистості у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Вибір форм і

---

¹⁷ РЦРГО «Гурт». (2019). URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/40601/>

методів такого навчання зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких, зокрема, відносимо: добровільність і партисипативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників.

Неформальна освіта є важливим елементом у процесі формування демократичного суспільства, вихованні громадянина. Значення для демократизації полягає в тому, що її гнучкість та особливості організації дають змогу вирішувати різноманітні освітні завдання, проблеми професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та професійного розвитку людей.

Визнання неформальної та інформальної освіти актуалізує потребу в розробленні якісної відкритої системи неперервної освіти, забезпеченні кожному вільного доступу до інформації про освітні можливості та сприятиме застосуванню необхідних знань у сфері професійного й особистісного розвитку.

Найбільш перспективним для розроблення й реалізації державної політики в галузі освіти дорослих загалом та її неформальної складової є законодавче закріплення вимог щодо координації та взаємодії різних суб'єктів діяльності із системного та послідовного здійснення цієї освіти, визнання права людини на освіту впродовж життя, на доступ до освітніх й інформаційних ресурсів усіх видів.

Бібліографія

1. Бахрушин, В. (2016). Неформальна та інформальна освіта: навіщо вони нам потрібні? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/872-neformalna-ta-informalna-osvita-navishcho-voni-nam-potribni>
2. Відкритий Університет Майдану (2019). URL: <https://vumonline.ua/about-project/>
3. Лук'янова, Л. (2012). Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/unformal_OD.PDF
4. Міжнародні дні освіти дорослих у Запорізькій області (2016). URL: <http://ipood.com.ua/novini/mijnarodni-dni-osviti-doroslih---2016-u-zaporizkiy-oblasti/>
5. Ніколенко Л.Т. (2016). Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/НИКОЛЕНКО.pdf
6. Павлик, Н. П. (2016). Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя, 1. 264–273.

7. Павлик, Н.П. (2015). Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід. Професійна освіта: методологія, теорія та технології, 2, 160–170.
8. РЦРГО «Гурт». (2019). URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/40601/>
9. У Харкові відбувся Міжнародний освітній форум NewEdu: TechinFocus. (2019). URL: <https://pedpresa.ua/198412-u-harkovi-vidbuvsya-mizhnarodnyj-osvitnij-forum-newedu-techinfocus.html>
10. Форум неформальної освіти дорослих «Освіта дорослих і розвиток громадянського суспільства». (2017). URL: <http://www.icc-kiev.gov.ua/agenda/forum-neformalnoji-osviti-doroslikh-osvita-doroslikh-i-rozvitok-gromadyanskogo-suspilstva>
11. Яблонський, В.М., Балакірева, О.М., Бондар, Т.В. та ін. (Ред.) О. А. Корнієвський. (2017). Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 56 с.
12. A Memorandum on Lifelong Learning (2000). Brussels. Commission of the European Communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf
13. Colley, H., Hodkins, P., Malcom, J. (2003). Informality and formality in learning. A report for the Learning and Skills Research Centre. Leeds, UK: University of Leeds, . 93 p.
14. EdCamp. (2019). URL: <https://www.edcamp.org.ua>.
15. Prometheus. Громадянська освіта. (2019). URL: <https://prometheus.org.ua/civileducation/>
16. Prometheus. Курси підвищення кваліфікації для вчителів. (2019). URL: <https://prometheus.org.ua/courses-for-teachers/>

Larysa Lukianova, Lubov Vashchenko

NON-FORMAL EDUCATION OF VARIOUS CATEGORIES OF ADULT POPULATION: THEORETICAL ASPECTS, METHODOLOGICAL GROUNDS

Summary. *The article reveals the analysis of the characteristic features of modern society. The leading ones, in the authors' opinion, are the deepening of the interdependence and interaction of all its subjects. Hence, they require the updating of the goals of education and upbringing. In this context there have been highlighted the role of modern education in providing peace, freedom, social justice and order. In addition, the role of non-formal education is displayed as an important component of the continuous education system. The conducted theoretical analysis of non-formal education of different categories of adult population resulted in classifying subjects (institutions, organizational forms and methods of non-formal learning. It has been found out that the most effective and frequently used forms of non-formal learning are forums, structured online learning, courses and programs of public associations organized for their members, target groups or society as a whole. There have also been characterized the peculiarities of arranging forums, in particular their role in visualizing the educational potential of different categories of adults, promoting the development of lifelong learning culture, forming a unified strategy for the development of lifelong education at the national, regional, city and district levels. The role of open educational resources such as online platforms is considered. Further, there has been analyzed how public associations provide a range of educational services in the non-formal sector which are aimed at the formation and development of communities capable of active participation in democratic social transformations in Ukraine, using and developing the potential of civil society institutions. It is*

substantiated that non-formal education has the potential of integrating adults' personal and professional development. The effectiveness of the influence of these types, forms and methods of organizing non-formal education is determined by their reliance on internal personal needs in self-actualization, self-development and self-realization.

Key words: *non-formal education, adults, forms and methods, forums, online learning, courses, programs, public associations.*

Łarysa Łukianowa, Ljubow Waszczenko

NIEFORMALNE KSZTAŁCENIE RÓŻNYCH KATEGORII DOROSŁYCH: ASPEKTY TEORETYCZNE, ZASADY METODYCZNE

Streszczenie. *Artykuł ujawnia analizę charakterystycznych cech współczesnego społeczeństwa. W opinii autorów wiodące są pogłębienie współzależności i interakcji wszystkich jego podmiotów, co wymaga aktualizacji celów edukacji i wychowania. Podkreślono rolę nowoczesnej edukacji w zapewnianiu pokoju, wolności, sprawiedliwości społecznej i praworządności. Ponadto rola edukacji nieformalnej jest przedstawiana jako ważny element systemu kształcenia ustawicznego. Na podstawie analizy teoretycznej edukacji nieformalnej różnych kategorii dorosłych przedstawiono klasyfikację przedmiotów (instytucji) i form organizacyjnych oraz metod uczenia się pozaformalnego. Ustalono, że najskuteczniejszymi i często stosowanymi obecnie są sposobami uczenia się pozaformalnego są fora, ustrukturyzowane kształcenie online, kursy i programy stowarzyszeń społecznych organizowane dla ich członków, grup docelowych lub całego społeczeństwa. Scharakteryzowano również cechy organizacji i prowadzenia forów, w szczególności ich rolę w wizualizacji potencjału edukacyjnego różnych kategorii dorosłych, promowanie rozwoju kultury uczenia się przez całe życie, tworzenie jednolitej strategii rozwoju kształcenia ustawicznego na poziomie krajowym, regionalnym, miejskim i powiatowym. Rozważana jest rola otwartych zasobów edukacyjnych, takich jak platformy internetowe. Ponadto przeanalizowano, w jaki sposób stowarzyszenia publiczne zapewniają szereg usług edukacyjnych w sektorze nieformalnym, które mają na celu tworzenie i rozwój społeczności zdolnych do aktywnego uczestnictwa w demokratycznych przemianach społecznych na Ukrainie, wykorzystywanie i rozwijanie potencjału instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Oczewistościowo jest to, że edukacja nieformalna ma potencjał integracji rozwoju osobistego i zawodowego dorosłych. Skuteczność wpływu tych typów, form i metod organizowania edukacji nieformalnej jest determinowana przez ich zależność od wewnętrznych potrzeb osobistych w samorozwoju i samorealizacji.*

Słowa kluczowe: *edukacja nieformalna, dorośli, formy i metody, fora, edukacja online, kursy, programy, stowarzyszenia publiczne.*